

LAMIJA HADŽIOSMANOVIĆ
(Sarajevo)

JEDNA OD MOGUĆNOSTI OBJAVLJIVANJA KNJIŽEVNIH IZVORA

(Na primjeru Fadil-paše Šerifovića)

Kod priređivanja određenog djela čiji autor pripada prošlim vremenima, uvijek je prisutan problem kako iz obilja rukopisne građe, rasute na razne strane, naći relevantne podatke i napraviti jednu prihvatljivu sintezu.

Priređivač i prevodilac je stalno u nedoumici kojim putem krenuti, koju metodologiju primijeniti. Od toga prvenstveno ovisi da li će pisac kojeg predstavljamo dobiti mjesto koje mu pripada u kontekstu kulturne i književne tradicije.

Poseban problem su, po našem mišljenju, muslimanski pjesnici koji su stvarali na jednom od orijentalnih jezika. Oni su usvojili ukorijenjen pjesnički žanr, sa svim specifičnostima: jezičkom konstrukcijom, formom, metaforom, rimom, simbolom, alegorijom i slično.

Međutim, u jezičko-misaonoj kompoziciji, nerijetko nailazimo na elemente koji upućuju na pripadnost pjesnika našem tlu. To je posebno jasno u pjesmama o gradovima, gdje je očita sraslost autora sa prostorom iz kojeg je ponikao, te u tarihima i kasidama.

Takvi pisci, koji su obilježili našu književnu prošlost i koji su, bez sumnje, utisnuti u određen genetski kôd, često su bili nepotrebno marginalizirani, što je nesumnjivo vodilo ispod civilizacijske razine.

To nas je sve opredjelilo da se zaustavimo na Fadil-paši Šerifoviću, koji je za sobom ostavio Divan pjesama. Fadil-pašini epitafi, epigrafi i kaside, jednom riječju, njegova stihovna spomen-obilježja, određuju ga autentičnim pjesnikom Bosne. A on je tek u posljednjoj dekadi ovog stoljeća dobio zaslužen mjesto u okviru naše književne tradicije.

* * *

Devetnaesto stoljeće je doba u kome je vrlo izražen oslabljen interes za literarno stvaranje na orijentalnim jezicima. Tako se polako gasi i jedna njegova značajna forma – divansko pjesništvo. I upravo u periodu nestajanja divanskog pjesništva javlja se autor, čija poezija svojom umjetničkom vrijednošću doseže domete ranijeg perioda. To je Fadil-paša Šerifović (Sarajevo, 1808. – Istanbul 1882.): pjesnik, visoki političar, sufija. Dovoljna je već ova širina angažmana da se shvati koliko je Fadil-paša bio zanimljiva i značajna ličnost. Njegovom širokom obrazovanju pridružio se talenat, pa je ta simbioza rezultirala bogatim i snažnim pjesničkim djelom. Iako se Fadil-paša ogledao u svim vrstama divanske poe-

zije, ostao je najviše poznat i priznat po pjesnički uobličnim spomen-obilježjima, posvećenim značajnim ličnostima ili važnim događajima svoga vremena. Ta vrsta poezije je i najbrojnija u Divanu ovog pjesnika.

Šerifović je s određenim senzibilitetom korespondirao s knjigama poznatih sufijskih pjesnika i komentirao njihova djela. Ušao je u suštinu filozofije tesavvufa, posebno mevlevijskog tarikata kome je i sam pripadao. Komentari su mu jezički i stilski iscizelirani i dubokoumni i predstavljaju u suštini spomenik Fadil-pašinih kreativnih sposobnosti.

Njegove kaside, u kojima prati važnije događaje, s pravom se mogu nazvati mapom Bosne devetnaestog stoljeća. Mada je Fadil-paša po svom uvjerenju i životnom opredjeljenju bio sufija, njegove kaside su hvalospjevi ljudima od vlasti i značaja, pa to svjedoči da je pjesnik najčešće kontaktirao sa stvarnošću. Pjesme takovog obilježja daju dosta mogućnosti da se rekonstruira slika Bosne Fadil-pašinog vremena.

Iako je ovaj pjesnik, svojim pjesničkim djelom i sufijskim i političkim životom, označio jedno vrijeme i iza sebe ostavio ne samo Divan, nego i čitav niz pjesama i prozih tekstova u rukopisnim međzmuama, te komentar na djelo *Terceme-i sugra* mevlana al-Feyzi Osmana, motivirano mevlevijskim tarikatom čiji je začetnik Mevlana Dželaluddin Rumi¹, pod nazivom *Terceme-i kubra* (veliki komentar) i još dosta toga, može se reći da je do najnovijeg vremena ostao nepoznat u našoj sredini.

Zaboravljamo, kao što je rekao Gete »da su preći, koji su postavili temelje naše egzistencije često ozbiljniji nego njihovi potomci, koji se koriste tim nasljedem.« Naša poslovična nemarnost prema književnoj, i šire kulturnoj tradiciji ovih prostora, uzrok je da je obilje rukopisne građe do danas ostalo neistraženo. Ne znamo koliko nas može opravdati činjenica da su orijentalni jezici (arapski, turski, perzijski) jedan od, uvjetno rečeno, »krivaca«, jer ih zna ili se njima služi uglavnom uski krug intelektualaca. Ipak, u naše vrijeme, kada je orijentalistika razvijena i kod nas i u svijetu, čini nam se da bi angažman, u tom smislu, bio nužniji.

Ako izuzmemo Muhameda Enveri Kadića, pisca *Kronike* u 28 svezaka, koji je na turskom jeziku dao kratak životopis Fadil-paše Šerifovića i Mula Muhameda Mestvicu, koji je takođe na turskom jeziku ponudio nešto podataka o njemu, prvo mjesto pripada Safvet-begu Bašagiću Redžepašiću, historičaru, orijentalisti i pjesniku. Kako Bašagić nije došao do Fadil-pašinog *Divana*, on je na osnovu nedovršenog kronograma, koji je citirao Fatini, dao svoj dosta površan sud o ovom pjesniku.²

I Mehmed Handžić se služio Bašagićevim podacima, pa ni od nje ga o ovoj ličnosti nismo saznali ništa novo.

¹) *Mevlana Dželaluddin Rumi* – (1207–1273), najveći tesavvufski pjesnik svih vremena, filozof i mislilac. Osnivač mevlevijskog tarikata. Porijeklom je iz perzijske pokrajine Horasana. Obrazovanje je dobio od svog učenog oca Behauddin Veleđa. Sufijska ljubav i pjesnički dar rezultirali su najvećim sufijskim pjesničkim ostvarenjem, u svijetu poznatim spjevom *Mesnevijom*. (Seyit Kemal Karaalioglu: *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, Istanbul, 1978, str. 458–459.)

²) Safvet-beg Bašagić Redžepašić: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1900; *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912; *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Zagreb, 1931.

Više elemenata o životu ovog pjesnika i državnika dao je Vladislav Skarić, koji se uglavnom koristio saznanjima iz rukopisne *Kronike Salih* Hadžihuseinovića Muvekkita.³

Iako je Adem Karadžović napisao članak žurnalističkog obilježja, pa i bez pretenzija na naučnost, pod naslovom *Mevlana Fadil-paša Šerifija (1807–1880)*, dao je dosta novih i nepoznatih podataka.*⁴

U *Ljetopisu Bosne* Staka Skenderova ovog sarajevskog pjesnika i naib ul-ešrafa posmatra isključivo kao političara i njegovo djelovanje u tom pravcu ocjenjuje negativno.⁵

Kod predstavljanja pojedinih ličnosti, koje su stvarale u prošlosti, kao imerativ nameće se naučna objektivnost i oprez. S obzirom da ih treba posmatrati u okviru vremena u kome su djelovali, može nam se dogoditi da ih nepravedno osudimo ili precijenimo. Jedan takav propust desio se Miodragu Bogičeviću, koji u svom tekstu *Kulturno nasljeđe i savremenost* pledira na prevazilaženje građanskih opterećenja i »raznih mitologizacija i neutralizama«, a sâm pogrešno interpretira Fadil-pašine stihove o hercegovačkom ustanku, pa time pjesma dobija drukčiju konotaciju, pa mjesto:

– Sa tri dođearih bez tački vojsci islama – Bogičević navodi: – Satri dođearih bez tački vojsci islama.⁶

Uz još neke sitnije bilješke i pojedinačne prevode Šerifovićevih kronograma, sve do osamdesetih godina ovog stoljeća, tačnije do pojave dvije knjige Fehima Nametka, nismo imali kritičkog i analitičkog pristupa životu i djelu Fadil-paše Šerifovića.⁷

U dvije gotovo identične knjige, Nametak je primijenio različite metodološke pristupe, što je i opravdalo njihovo izdavanje.

Polazeći od činjenice da je Fadil-pašino pjesničko i prozno djelo, u stvari, historija odnosa između prošlosti i sadašnjosti, odnosno zadržavanja u jezgru vremena i jezgru života, autor je, koliko su mu raspoloživi izvori dopuštali, ovog pjesnika svestrano osvjetlio. Čak i kod površnog čitanja ove knjige, postaje jasno da je Nametak uložio veliki trud i znanje da bi Fadil-pašu približio čitalačkoj javnosti. Trebalo je poći, može se reći, »s gole ledine« i tragati za elementima relevantnim za njegov život i evidentiranim i neevidentiranim rukopisnim djelima ovog pjesnika.

Prva knjiga, kao osnov druge, pokazala je da je autor nesredene i rasute podatke o pjesnikovom životu sastavio u jedan potpun mozaik, dajući svemu i svoj argumentiran komentar. U toj knjizi pjesme iz *Divana* Fadil-paše Šerifovića, istina neprepjevane, pa time lišene snage originala i rime, Nametak je dao u korektnom prevodu, ali i u turskoj tran-

³) Vladislav Skarić: *Sarajevo od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Sarajevo, 1937.

⁴) Ovdje se razlikuju Fadil-pašine godine rođenja i smrti od onih koje smo mi dali.

⁵) A(dem) K(aradžović): *Mevlana Faduk-paša Šerifija (1807–1880)*, sarajevski bogataš, političar, pjesnik i derviš, *Muslimanska svijest*, Sarajevo, 13. II 1939, IV, str. 13. II 1939, IV, str. 5. (Inicijale razriješio: Fehim Nametak)

⁶) Staka Skenderova: *Ljetopis Bosne 1825–1856*. S ruskog preveli: Vojislav Maksimović i Luka Šekara, (P. Čokorilo, J. Pamučina...), Sarajevo, 1976, str. 179–184.

⁷) Vojislav Bogičević: *Kulturno nasljeđe i savremenost*, *Izraz*, XXVI 11–12, Sarajevo, 1982, str. 366

⁸) Fehim Nametak: *Fadil-paša Šerifović – pjesnik i epigrafičar*, Sarajevo, 1980; *Fadil-paša Šerifović: Divan*, Sarajevo, 1981.

skripciji, pa je na taj način omogućio turkolozima da se odmah upozna-ju sa izvornim pjesmama.

Služeći se provjerenom naučnom metodologijom, odnosno izab-ravši onu, koja je, po njegovom, ali i po našem mišljenju, bila najprimje-renija za objavljivanje izvora iz oblasti književnosti, dao je vrijedno dje-lo, koje je zaokružilo Fadil-pašu kao pjesnika.

Na osnovu materijala kojim je raspolažao, ispravno je zaključio da je Fadil-paša »po duhu i po idejno-estetskom usmjerenju išao putevima starijih pjesnika, nastojeći, u prvom redu da revalorizira mističko-mevle-vijsko gledanje na svijet, ali je pored toga uspio da ponekad nadmaši po književnoj formi i artizmu i neke od svojih uzora.«⁹

U ovakvoj vrsti posla, posebno kod pjesnika koji pripadaju pro-šlim vijekovima, najteže je donijeti kompetentne podatke o njegovom ži-votu, jer se najčešće oni moraju tražiti u samom djelu, ili, pak, po rasu-tim rukopisima. U tome je, čini nam se, autor uspio.

U poglavlju *Porodični krug Fadil-paše Šerifovića*, Nametak slijedi pjesnikove pretke, koji su došli sa Krima iz obitelji čuvenog islamskog učenjaka Ebu Bekra Kečevija i donosi njegovu genealogiju po očevoj i majčinoj lozi.

Pored prevoda Fadil-pašine poezije, koja predstavlja centralni i najznačajniji dio knjige, poglavlje *Fadil-paša o sebi, svome shvatanju ži-vota i o svojoj poeziji* dopunjuje nedovoljno razjašnjene elemente o Fa-dil-pašinu životu i njegovoj ličnosti.

Redoslijed pjesama iz Fadil-pašino^g *Divana*, Nametak nije reme-tio nego ih je dao onako kako su u *Divanu* raspoređene, i to: *Munadžati* – ode Bogu, *Tahmisi* – peterci, kojima je Fadil-paša, po mišljenju autora »dostigao, pa čak i nadmašio vrijednost vlastitih gazela«, *Gazeli*, u koji-ma, smatra Nametak, nije bio originalan, *Rubaije* – katreni, po motivu i tematici raznovrsni, *Kaside* i *Tarihi*, koji, kako smo rekli, predstavljaju najobimniji i najvažniji dio *Divana*.

Fehim Nametak je rasporedom građe, analitičkim pristupom, i, ko-načno, sintetiziranjem materijala, zadovoljio sve naučne principe, koji se primjenjuju pri izradi ovakve vrste djela. Posebno vrijednost predstavlja to što je dao opširne komentare o žanrovima divanske poezije, koja je dominirala ovim prostorima više stoljeća kod muslimanskih bosansko-hercegovačkih pjesnika.

Kao što smo naznačili, godinu dana kasnije sarajevska izdavačka kuća *Svetlost* je objavila *Divan* Fadil-paše Šerifovića, koji je preveo i pripremio takođe Fehim Nametak. S obzirom da je priređivač i prevodi-lac ovo djelo namijenio široj javnosti, za razliku od prvog izdanja, ova knjiga ne donosi uporedni tekst poezije u turskoj transkripciji, pa je time lakše upotrebljiva za širu čitalačku publiku.

Dok u monografiji o Fadil-paši stihovi nisu prepjevani, u ovoj knjizi, u prepjevu Melike Salihbegović, pjesme su zadržale muziku, rimu i ritam originala, i, dok se neke od njih čitaju, čini nam se da se iz daleka čuje zvuk naja ili kucanje saza:

Kad ni car ne može biti lišen muke i bolova
Zar drugi da budu lišeni razmišljanja i snova

⁹) Isti: *Fadil-paša Šerifović, pjesnik...* str. 9

Bolest ljudi ovog svijeta nije jedne vrsti
Da izliječe sve bolesti ima li lijekova

U ovoj knjizi, Fadil-pašu upoznajemo više kao pjesnika gazela. Nametak je uz tarihe, koji su najbrojniji, dao dosta prostora i gazelima, pa nam je na taj način više približio Fadil-pašu lirika.

Iako je pjesnik slijedio sve žanrove ukorijenjene u divanskoj poeziji toga vremena i nije se znatnije udaljavao od svojih uzora, ipak, unutar ovih općih odrednica, koje su omeđivale divansko pjesništvo, posebno u motivu, osjeća se Šerifovićev autohtoni prinos.

Objavljivanje ovakvih monografija i sa ovakvim metodološkim pristupom veoma je potrebno i korisno. Kako nećemo biti u stanju da u do- gledno vrijeme objavimo jednu iscrpniju historiju književnosti bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku, djela ove vrste, biće ve- oma ozbiljna i značajna podloga za rad na njoj. Dodajmo da s djelom Fehima Nametka nije ostalo gotovo ništa što ne bi dozvolilo da se zaok- ruži slika o samom pjesniku i njegovom mjestu u ovoj književnosti.

JEDNA OD MOGUĆNOSTI OBJAVLJIVANJA KNJIŽEVNIH IZVORA

Sažetak

U ovom tekstu, pokušali smo, na primjeru Fadil-paše Šerifovića (Sarajevo, 1808. – Istanbul, 1882.), pjesnika i visokog političara, pokazati kako je pristup građi i metodologija rada, ključno pitanje prezentiranja književne baštine. To se posebno odnosi na muslimansko književno nasljeđe, čiji su autori Bosanci i Hercegovci koji su stvarali na jednom ili više orijentalnih jezika, a rukopisi, koji kriju njihove radove, rasuti su po bibliotekama i institutima ne samo naše zemlje, nego i svijeta.

Na dvije knjige, čiji je priređivač i prevodilac Fehim Nametak: *Fadil-paša Šerifović – pjesnik i epigrafičar*, Sarajevo, 1980. i Fadil-paša Šerifović: *Divan*, Sarajevo, 1981. naznačili smo, kakvu bi, po našem mišljenju, trebalo primijeniti naučnu metodologiju i postupati s građom da bi čitalac dobio korisno i upotrebljivo djelo.

A POSSIBILITY OF PUBLISHING THE LITERARY SOURCES

Summary

This paper takes as an example Fadil-pasha Šerifović (Sarajevo, 1808. – Istanbul, 1882.), poet and high politician, in order to show that the way of approach to sources and the methodology of work is a basic question in the process of presentation of the literary heritage. The fact relates especially to Moslem's literary heritage whose authors are of Bosnian and Herzegovinian descent. These authors wrote in one or more Oriental languages, and their manuscripts are scattered throughout the libraries and institutes not only in our country but also abroad.

Two books are presented here, both prepared and translated by Fehim Nametak: *Fadil-paša Šerifović – pjesnik i epigrafičar* (Fadil-pasha Šerifović – Poet and Epigrapher), Sarajevo, 1980 and Fadil-paša Šerifović: *Divan* (Diwan = a collection of poems), Sarajevo, 1981. Taking these books as an example we have illustrated the scientific methodology that, in our opinion, should be used, as well as the way of treating the sources so that the reader could have useful and usable book.